

УДК 72.03: 272/273 (477.81/.82) «16/18»

DOI: 10.20535/2307-5244.51.2020.220175

Н. Г. Стоколос

ORCID: 0000-0003-3393-7695

Національний університет «Острозька академія»

Р. М. Шеретюк

ORCID: 0000-0002-6278-0132

Рівненський державний гуманітарний університет

N. Stokolos

National University of Ostroh Academy

R. Sheretyuk

Rivne State University of Humanities

**БОТАНІЧНІ САДИ
РИМО-КАТОЛИЦЬКОГО ОРДЕНУ ПІАРІВ
ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО
ПРОСТОРУ ВОЛИНИ
(XVIII — ПЕРША ТРЕТИНА XIX СТ.)**

*Botanical Gardens of the Roman Catholic Order of Piarists,
as a Component of the Cultural and Artistic Space of Volyn
(18th — the 1st Third of the 19th Cent.)*

У статті досліджено обставини екзистенції шкільних ботанічних садів римо-католицького ордену піарів, що функціонували на Волині у XVIII — першій третині XIX ст. З'ясовано, що вони заклали підвалини до становлення садово-паркового мистецтва краю, бо найдавнішим ботанічним садом в Україні був саме сад при Любешівському піарському колегіумі, заснований 1730 р. Ці окультурені природні зони стали місцем інтелектуальних, науково-дослідницьких, експериментальних, навчальних, а також господарських занять. Підсумовано, що скасування піарських навчальних закладів як один із виявів реакції російського самодержавства на польське повстання 1830–1831 рр. призвело до поступового занепаду і, зрештою, нищення їхніх шкільних ботанічних садів.

Ключові слова: орден піарів, Волинь, шкільний ботанічний сад, оранжерея, екзотичні рослини, садово-паркове мистецтво.

The purpose of the study is to clarify the circumstances of the existence of school botanical gardens of the Roman Catholic Order of Piarists, which functioned in Volyn during the XVIII — first third of the XIX century, and to analyze their significance in the context of the establishment and development of park and

garden art of the region. The methodology of the research is based on systematic analysis, general scientific methods of systematization and generalization, the method of comparative analysis. The scientific novelty consists of systematization of all empirical material available at present in the national art criticism about the functioning of botanical gardens at the Volyn Piarists monasteries, as well as of the attempt to carry out analytical generalizations regarding their phenomenon. It was concluded that Piarists botanical gardens were a unique component of the cultural and artistic space of Volyn because they laid the foundations for the formation of landscape art in its territory. It is justified, that their activity was related to the needs of educational, scientific and experimental, artistic and economic work of Piarists monks and their pupils. At the same time, a significant direction of the activity of botanical gardens of the Order of Piarists in Volyn was that they became the centers of training botanists, landscape designers, and gardeners, and some of them became outstanding figures in these industries. It is outlined that the school botanical gardens of the order of Piarists in Volyn were one of the manifestations of the European culture of parks in those days, strongly connected with the arrangement of greenhouses in the palace and park ensembles of szlachta in Right-Bank Ukraine. The closure of the public educational establishments as one of the manifestations of the reaction of Russian autocracy to the Polish rebellion of 1830–1831 led to a gradual decline and, ultimately, to the destruction of their school botanical gardens.

Keywords: Piarists order, Volyn, school botanical garden, greenhouse, exotic plants, garden-park art.

Протягом століть одним із вагомих чинників творення духовно-культурного ландшафту Волині було тісне знайомство і взаємопроникнення двох культур: грецького Сходу і латинського Заходу. Це мало виявлялось у політичному, соціально-економічному, релігійному, а також художньо-мистецькому житті регіону. Як твердив із цього приводу авторитетний вітчизняний мистецтвознавець Павло Жолтовський, «... Волинь — саме той терен, де мали місце широкі й безпосередні контакти з західноєвропейським мистецтвом... тут головним чином відбувалися ті складні процеси відбору та засвоєння передових досягнень тодішньої світової культури, які визначили весь наступний розвиток українського мистецтва» (Жолтовський, П. 1978, с. 320).

Так, істотну роль у пропагуванні й утвердженні культурно-мистецьких набутків західної цивілізації на теренах Волині відіграли представники римо-католицьких чернечих орденів: єзуїтів, домініканців, францисканців, кармелітів, капуцинів, піарів та ін. І хоча ця праця була складовою їхньої місіонерської діяльності, спрямованої на реалізацію, зокрема, постулатів потриденської реформи, вона водночас стала суттєвим чинником якісних зрушень у розвитку українського мистецтва, перш за все органічного поєднання

його давніх, візантійських традицій із західноєвропейськими мистецькими впливами.

Одним із виявів цього стала царина садово-паркового мистецтва, до планування якої активно долучилися представники римо-католицького ордену піарів. Ця неодмінна складова діяльності його осередків на теренах Волині заслуговує на особливу увагу та відзнаку, оскільки, наголосимо, кожний із них мав розлогий шкільний ботанічний сад та парк. Ці ботанічні сади й парки стали одним із феноменів культури не тільки Волині, а й усієї України, значення якого й нині як слід не осмислено.

Історіографія дослідження представлена працями вітчизняних і польських авторів. Предметом їх наукової уваги стало коло питань, дотичних до порушеної у статті проблеми: основні віхи функціонування шкільних ботанічних садів ордену піарів на Волині (Мельник, В. & Шумик, М. 2014), характеристика їхніх колекцій рослин (Мельник, В. & Буюн, Л. 2013), а також наслідки інспірацій діяльності піарських садів на Волині як у короткотерміновій (Grębecka, W. 1993; Мельник, В. 2014), так і у віддаленій перспективі (Волненко, Н. & Дмитрук, Л. 2012; Доброчаева, Д. & Мокрицкий, Г. 1991). Отже, саме відсутність комплексного дослідження спонукала авторів докладніше розглянути вказану проблему.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати обставини екзистенції шкільних ботанічних садів римо-католицького ордену піарів, що функціонували на Волині у XVIII — першій третині XIX ст., а саме заснування, специфіки планування, композиційних елементів, характеристики рослин, що входили до складу їхніх колекцій, чинників поступового занепаду, а також аналізі їхнього значення в контексті становлення й розвитку садово-паркового мистецтва краю.

Римо-католицький чернечий орден піарів (повна назва латиною — *Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*, українською — Орден духовних регулярних убогих Матері Божої благочестивих шкіл; його девіз, українською — «Благочестя та Освіта») постав 1617 р. у Римі. Засновник ордену — святий Йосиф де Каласанс (1557–1648 рр.). Головний вектор його діяльності полягав у навчанні й вихованні дітей та юнацтва. Освітні осередки цього ордену швидко набули значного поширення не лише в Італії, але й далеко за її межами. Вже 1642 р. піари з'явилися у Польщі (Sobolewska-Strzelczak, B. 2013). На Волині орден піарів мав три осередки: в Дубровиці (1684 р.), Любешові (1693 р.) та Межирічі Корецькому (1702 р.).

Неабияку роль у навчально-виховній роботі ордену піарів на теренах Волині відігравала її художньо-мистецька складова. Її забезпечував широкий спектр засобів, який включав не тільки естетичний потенціал архітектури споруд їхніх комплексів — костелів, корпусів монастирів і колегіумів, які звели знані зодчі в стилях бароко та рококо (окремі з них нині визнані

пам'ятками архітектури європейського рівня), але і їхніх інтер'єрів, до оздоблення котрих залучалися видатні західноєвропейські митці, театральних вистав, а також шкільних ботанічних садів і парків, де культивувалися рослини, зокрема й екзотичні, ледь не з усього світу.

На жаль, встановити точні дати заснування всіх садів не вдалося, але дослідники їхньої історії з'ясували, що один із них, який був складовою Любешівського комплексу осередку піарів, засновано 1730 р. Нині саме він вважається найдавнішим ботанічним садом в Україні (Мельник, В. & Шумик, М. 2014, с. 65–66). Цей сад розміщувався на захід від костелу й займав площу 105×130 м. Його складовими були велика й мала оранжереї, а також теплиці. Водночас понад річкою Стохід розташовувався фруктовий сад «Венеція», де культивували фруктові дерева та ягідники. Він був оточений дубовим парканом, а від річки — відгороджений залізними ґратами. Ця назва саду була не випадковою, як, до речі, і його захист, бо всю його територію «прорізували» канали, де вирощували рибу. Один із них з'єднував цю мережу з річкою, де була пристань для човнів. Принагідно зауважимо, що відтоді в Любешові залишилися старовинна липова алея й два вікові дуби заввишки 35 м. На місці колишнього парку насаджено новий, що від 1972 р. перебуває під охороною держави як пам'ятка садово-паркового мистецтва (Мельник, В. & Шумик, М. 2014, с. 65–66).

Окремо, на довгий час майже втраченою сторінкою історії Дубровицького осередку ордену піарів, а також Волині загалом, була його важлива й невід'ємна складова — шкільний ботанічний сад з оранжереями і теплицями та парк. Про них ідеться, зокрема, в науковій розвідці В. Мельника та Л. Буюн «Колекція тропічних та субтропічних рослин Дубровицького монастиря піарів XIX ст.» (Мельник, В. & Буюн, Л. 2013). Так, із неї дізнаємося, що цей ботанічний сад, окремі вікові дерева якого збереглися до нашого часу, розташовувався безпосередньо поблизу будівель колеґіуму й костелу на честь святого Іоанна Хрестителя, творячи мальовничий і водночас неповторний ландшафт. Зрештою, контури цієї частини Дубровиці добре видно й з її плану за 1855 р. (Гольмейстер, А. 1855). Буйну рослинність частини саду чи парку обабіч цих споруд зобразив і Н. Орда на гравюрі з «Домбровиця над Горинем» (Наполеон Орда і Україна. 2014, с. 90).

Названа публікація є вартісною, адже базується на нещодавно виявлених, ґрунтовно вивчених та інтерпретованих джерельних матеріалах. Водночас їх явно бракує, щоб з'ясувати низку питань, пов'язаних із виникненням, розвитком і нищенням шкільного ботанічного саду в Дубровиці. Так, одним із них є час і конкретні обставини його заснування. Можна тільки припустити, що, коли обирали місце для мурованого костелу, то саме тоді його фундатори планували розташування й усіх інших споруд осередку ордену піарів, зокрема чернечих келій, колеґіуму та ботанічного саду

з парком тощо. Тож не виключено, що все це відбувалося в кінці XVII чи на початку XVIII ст.

Із джерел з історії осередку ордену піарів у Дубровиці, доступних нині вітчизняним дослідникам, поки що немає можливості з'ясувати як віхи історії цього осередку плекання європейської культури садів та парків на Волинському Поліссі, так, зокрема, і те, як його започаткування й розвиток були пов'язані з навчально-виховним процесом у колегіумі. Але навіть із наявних матеріалів зрозуміло, що вони були нероздільні. Понад те, є підстави для твердження, що колекція рослин, яка складалася багато десятиліть у Дубровиці, була пов'язана не тільки з потребами в тому, щоб учні колегіуму опанували та поглибили знання з природознавства, з тим, що вони мали набути відповідних практичних навичок, а й із цілеспрямованою та результативною науковою роботою ченців-піарів і їхніх вихованців, а також із господарською діяльністю монастиря.

Певне, хоча й досить обмежене, уявлення про останню можна скласти на основі змісту «Дела о передаче растений из Домбровицкой оранжереи в Ботанический сад Волинского лицея (1833)», яке виявили автори названої публікації в Центральному державному історичному архіві в м. Києві. Зі справи з'ясується, що після польського повстання 1830–1831 рр., коли Дубровицький осередок піарів скасували, а костел перетворили на парафіяльний, ботанічний сад, зокрема його оранжереї й теплиці, які потребували постійного догляду, опинилися без господарів. Щодо цієї ситуації, то в листі міністра фінансів до Київського військового, Подільського та Волинського генерал-губернаторів за 1833 р. йшлося, що «в имени упраздненного Домбровицкого монастыря оранжереи не приносят никаких доходов в казну» (Мельник, В. & Буюн, Л. 2013, с. 87). З цього можна зробити висновок, що раніше такі доходи були, але, оскільки підтримувати й розвивати цю справу в майбутньому російські урядовці не мали наміру, то спочатку планувалося «деревья и растения продать с публичного торга в уездном городе Ровно» (Мельник, В. & Буюн, Л. 2013, с. 88), а пізніше вирішили приєднати їх до рослин колишнього Кременецького ліцею, який, наголосимо, на цей час було ліквідовано з тієї самої причини, що й осередок піарів у Дубровиці, та разом перевезти до створюваного в той час Київського університету святого Володимира. Тоді російські чиновники вважали, що це оптимальний варіант, оскільки складна акція транспортування ботанічного матеріалу з Кременця та Дубровиці до Києва мала реалізуватися річковим шляхом по Горині й Прип'яті. Але у зв'язку з тим, що колишній керівник ботанічного саду ліцею, професор В. Бессер відмовився їх прийняти, вирішили передати рослини до Київського палацового саду (Мельник, В. & Буюн, Л. 2013, с. 87–88).

За списком, що міститься в названому документі, до складу колекції, яку планували перемістити до Києва, входило 119 видів рослин, котрі зростали

в оранжерей, та 57 видів, утримуваних у теплицях. Колекція була надзвичайно різноманітна. В ній були представлені рослини 59 родин, 127 родів та 172 видів (Мельник, В. & Буюн, Л. 2013, с. 88).

Ця інформація за 1833 р. викликає низку запитань, відповіді на які могли б бути вартісними як для краєзнавців-істориків, так і для дослідників природи. По-перше, як потенціал ботанічного саду й парку використовувався в навчально-виховному процесі отців-піарів у Дубровиці та чому ні в одному з 20 вже згадуваних і цитованих візитаційних звітів про це навіть не згадується. По-друге, хто ж замість ченців-піарів та учнів скасованого колегіуму певний час опікувався цими садом і парком. По-третє, оскільки демонтаж їхніх споруд, хоча б оранжерей і теплиць, та перевезення рослин в інше місце справа дорога й тривала, то хто це робив та як рослини з Дубровиці все ж були перевезені до Києва. І, зрештою, який вплив цей сад і парк справляли на заснування й розвиток тих палацово-паркових комплексів та приватних садів, які в цей час закладалися й активно розвивалися на Правобережній Україні, зокрема Волині. З усіх цих запитань нині лише на одне можна дати більш-менш вірогідну відповідь: поряд із костелом і колегіумом на величезній площі розташовувався палацово-парковий ансамбль графів де Броель-Плятерів — власників Дубровиці, котрі підтримували тісні тривалі контакти з ним, тому очевидно, що його насадження були міцно пов'язані з ботанічними студіями отців-піарів і їхніх учнів, а також із набутками в царині садово-паркового мистецтва.

Вартісне свідчення про володіння де Броель-Плятерів знаходимо у статті А. Сендульського «Местечко Домбровица», опублікованій 1882 р. в часописі «Вольнские епархиальные ведомости»: «Ему (местечку. — *Авт.*) много придают благолепия и красоты: дворец владельца Домбровицы графа де Броель Плятера, приходской костел и каменная православная церковь. Владельческий дворец довольно обширное и красивое здание, построенное со вкусом и по всем правилам архитектуры. Имеет при себе сад и роскошный парк. В этом дворце находились замечательные коллекции всех лучших произведений Европы; так как владельцы Домбровицы сами принадлежат к ученым личностям. Это редкое собрание ученых трудов один из Плятеров в 1860 г. подарил Варшавской публичной библиотеке» (Сендульский, А. 1882, с. 239–240). Ця коротка інформація тільки підтверджує попередні судження про можливий вплив ботанічного саду отців-піарів на «сад та розкішний парк» володарів Дубровиці, бо не тільки вони розташовувались упритул, але, нагадаємо, де Броель-Плятери були багатолітніми благодійниками й опікунами чернечого осередку піарів.

Прискіпливий аналіз опису колекції Дубровицького ботанічного саду, який провели фахівці-ботаніки за географічним походженням її зразків, виявив, що в ній були репрезентовані різні регіони Земної кулі: Північна, Пів-

денна й Центральна Америка, Середземномор'я, Африка, включаючи Мадагаскар, Австралія та Індокитай. Також було з'ясовано її високу таксономічну різноманітність, тобто наявність рослин із різних типів. Водночас з'ясовано, що вона містила унікальне різноманіття господарських груп рослин: декоративних, лікарських, технічних, ефіроолійних, пряно-смакових, овочевих і плодкових (Мельник, В. & Буюн, Л. 2013, с. 102).

Отже, фаховий аналіз складу цієї колекції, започаткування та плекання якої безумовно було міцно пов'язано як із навчальним процесом у колегіумі піарів Дубровиці, так і з їхньою господарською діяльністю, дає підстави припустити, що її рослини використовували для створення та збагачення інших ботанічних садів, зокрема приватних, а також для потреб тих палацово-паркових комплексів, на які була надзвичайно багата Волинь другої половини XVIII–XIX ст. (Михайлишин, О. 2000). Рослини, насіння й інші похідні від них продукти могли використовуватись і в лікувальній справі, кулінарії тощо. При цьому врахуємо, що в усі часи це дуже високо цінувалося. Отже, доки діяв колегіум, повноцінно могли розвиватися його ботанічний сад і парк, адже вони повсякчас потребували праці багатьох молодих рук. Після того, як стало тихо у ще вчора гамірних приміщеннях колегіуму, вони були приречені на дуже швидкий занепад та, зрештою, загибель.

Очевидно, що дубровицькі піари мали тривалі й міцні зв'язки з членами свого ордену та природознавцями інших чернечих спільнот, які мали свої осередки в багатьох країнах світу. Звідти на Волинське Полісся багато десятиліть надходили різноманітний ботанічний матеріал, а також відповідна фахова література. В цьому сенсі можна тільки погодитися з авторами вже цитованої статті, що «створення такої унікальної колекції тропічних та субтропічних рослин на Поліссі у XVIII — на початку XIX ст. стало можливим завдяки тісному співробітництву дубровицьких піарів із представниками їх ордену в Іспанії та Італії», оскільки «Саме до цих країн у ті часи надходила велика кількість живих рослин та насіння з усього світу» (Мельник, В. & Буюн, Л. 2013, с. 102).

Водночас варто наголосити, що ботанічні сади ордену піарів на Волині стали осередками підготовки фахівців-ботаніків, ландшафтних дизайнерів і садівників. Так, відомо, що випускником Любешівської школи піарів був видатний ботанік, професор ботаніки й зоології Віленського університету, автор багатьох наукових праць із ботаніки та зоології, директор Віленського ботанічного саду Станіслав Боніфацій Юндзвіл (1761–1847 рр.) (Grębecka, W. 1993).

Вихованцем Межиріцького колегіуму піарів, при якому тривалий час діяв розлогий ботанічний сад (Moszyński, A. 1876), був Вацлав Борейко (1764–1854 рр.). Він — член-комісар Едукаційної комісії (1807–1832 рр.), автор педагогічної праці «О wychowaniu dzieci» (1853 р.), історико-геогра-

фічного нарису «Pamiętnik o Wołyniu», який залишився не опублікованим, а рукопис загубився, а також оригінальної публікації «Pamiętnik Wacława Borejki o obyczajach i zwyczajach» (Pamiętniki domowe, 1845 р.) (Мельник, В. 2014, с. 99).

Також Вацлав Борейко — один із найвидатніших ландшафтних архітекторів Волині XIX ст. Ймовірно, що саме під впливом учнівських вражень від практичних занять садівництвом, а також набутих знань з природознавства, одним із векторів його багатогранної діяльності стало ландшафтне садівництво. Так, відомо, що В. Борейко заклав англійські сади в містечку Висоцьк на Волині, у Володарці, Мотовилівці (нині — Фастівський район) та в Солтанівці (нині — Васильківський район) на Київщині, а в родовому маєтку в с. Самостріли (нині — Корецький район Рівненської обл.) — перший на Волині приватний ботанічний сад. Відомо, що всі ці сади відзначалися неабиякою різноманітністю рослин. Так, у Володарському парку влітку на відкритому повітрі зростали пальми, алое, апельсини та лимони, які взимку повертали до оранжерей. Також там вирощували орхідеї. Багато екзотичних рослин культивували в приватному ботанічному саду В. Борейка у с. Самостріли на Кореччині, зокрема платани і тюльпанові дерева у відкритому ґрунті та лаври в теплицях. Заслуговує на особливу увагу те, що при цьому ботанічному саду функціонувала школа садівників, яка 30 років готувала висококваліфікованих спеціалістів (Мельник, В. 2014, с. 100–101). Отже, внесок Вацлава Борейка в розвиток садово-паркового мистецтва на Волині полягає не лише в закладанні романтичних парків і садів, але й у плеканні когорти професійних кадрів садівників.

Треба зазначити, що дослідники життя та наукової діяльності видатного українського ботаніка, члена-кореспондента АН СРСР, академіка АН УРСР, президента Академії наук України 1922–1928 рр. Володимира Іполитовича Липського (1863–1937 рр.), діяльність якого в з флористики, систематики рослин, ботанічної географії та створення ботанічних садів отримала світове визнання, пов'язують ці досягнення з тим садом, який свого часу заснував саме В. Борейко. В. І. Липський, народившись у с. Самостріли, провів у ньому перші 10 років життя і, вірогідно, враження від того рукотворного дива вплинули на його вибір професійного і життєвого шляху. Він відкрив і науково описав чотири нових для науки роди та понад 340 нових видів внутрішньовидових таксонів вищих рослин. Ім'я цього ботаніка на різних континентах Земної кулі носять 56 видів флори (Волненко, Н. & Дмитрук, Л. 2012, с. 20–21; Доброчаєва, Д. & Мокрицький, Г. 1991, с. 3–4). Отже, це дає підстави для твердження, що, хоча й опосередкованим, але вартісним наслідком інспірації багатовекторної праці ченців-піарів у галузі садово-паркового мистецтва стали наукові досягнення всесвітньовідомого українсько-го ботаніка Володимира Липського.

Таким чином, перші ботанічні сади на Волині виникли наприкінці XVII — на початку XVIII ст. саме при школах монастирів римо-католицького ордену піарів і відзначалися значним різноманіттям своїх колекцій. Акцентуємо, що найдавнішим ботанічним садом в Україні був саме сад при Любешівському піарському колегіумі, заснований 1730 р. Унікальна ботанічна колекція, котра налічувала 172 види рослин із різних куточків земної кулі, плекалася при піарському колегіумі в Дубровиці. Тож це дає підстави для твердження, що ці сади були унікальною складовою культурно-мистецького простору регіону, позаяк заклали підвалини до становлення садово-паркового мистецтва на його теренах.

Ці сади та парки фахівці не випадково називають шкільними, оскільки вони були дуже міцно пов'язані з навчально-виховним процесом у колегіумах піарів, а також з їхньою науково-дослідною роботою, без якої жоден ботанічний сад чи парк існувати не може. Вони твердять, що докладний аналіз рослин, які становили, зокрема, колекцію Дубровицького ботанічного саду, наявність у ній значного різноманіття тропічних та субтропічних рослин, уможливорює висновок про широкі міжнародні зв'язки його фахівців із колегами з багатьох країн світу, зокрема Італії й Іспанії, звідки в інші європейські країни надходило насіння та живі рослини.

Значущим напрямом діяльності ботанічних садів ордену піарів на Волині було й те, що вони стали осередками підготовки фахівців-ботаніків, ландшафтних дизайнерів і садівників. З-поміж них вирізняються знаний науковець XVIII ст., професор ботаніки та зоології Віленського університету Станіслав Боніфачій Юндзвіл і видатний ландшафтний архітектор XIX ст. Вацлав Борейко. Понад те, є підстави для висновку, що плідна наукова діяльність всесвітньовідомого українського ботаніка XX ст. Володимира Липського була інспірована саме пам'яткою садово-паркового мистецтва, яку створив Вацлав Борейко під впливом досвіду роботи в піарському шкільному саду.

Шкільні ботанічні сади ордену піарів на Волині були одним із виявів тогочасної європейської культури парків, міцно пов'язаної з улаштуванням оранжерей у палацово-паркових ансамблях шляхти Правобережної України. Отже, те, що пари засновували ботанічні сади й парки, було пов'язано з колекціонуванням та вирощуванням екзотичних дерев, кущів, духмяних трав і квітів, котре, зароджуючись як данина західноєвропейській моді, спочатку було захопленням, своєрідним «хобі» аристократів — шляхти та магнатерії, невід'ємною складовою їхнього способу життя. З часом воно перетворилося на активну діяльність окремих із них у галузі адаптації рослин до нових кліматичних умов засобом створення низки ботанічних садів. У цьому контексті звернемо увагу на те, що поряд з ботанічними садами в Дубровиці та Межирічах Корецьких виникли розлогі сади й парки місцевих магнатів — де Броель-Плятерів і Стецьких.

Нищення ботанічних садів і парків у Любешові, Дубровиці й Межирічі Корецькому тісно пов'язано зі скасуванням осередків ордену піарів на Волині після польського повстання 1830–1831 рр. Рослини окремих із них ледь не відразу були викорчовані й розпродані, а інші, зокрема з Дубровиці, перевезені до Києва, де стали частиною його Палацового саду. Інші ж поступово гинули, бо потребували постійного фахового догляду. Російська адміністрація нищила осередки ордену піарів як центри реального й удаваного опору своєму режиму, але водночас завдавала болісного удару по їхніх ботанічних садах і парках — одному з безцінних українсько-польських набутоків, які були окрасою цієї землі, зримою ланкою з науковим, освітнім, мистецьким, естетичним та побутово-господарським простором Європи. Так відбулося нівелювання вагомого внеску одного з векторів художньо-мистецької діяльності римо-католицького ордену піарів у культурний розвиток Волині.

Волненко, Н. & Дмитрук, Л. 2012. *Самостріли : Нарис історії села на Волині (Рівненська область)*. Рівне: Волинські обереги.

Гольмейстер, А. 1855. План местечка Домбровица Вольнской губернии Ровенского уезда во владении графа Г. Плятера. *Центральна державна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського НАН України*. Відділ картографії. Інвентарний номер 11542.

Доброчаева, Д. & Мокрицкий, Г. 1991. *Владимир Инполитович Липский*. Киев: Наукова думка.

Жолтовський, П. 1978. *Український живопис XVII–XVIII ст.* Київ: Наукова думка.

Мельник, В. 2014. Вацлав Борейко. До 250-річчя від дня народження. *Інтродукція рослин*. № 3. С. 99–102.

Мельник, В. & Буюн, Л. 2013. Колекція тропічних та субтропічних рослин Дубровицького монастиря піарів XIX ст. *Інтродукція рослин*. № 3. С. 85–103.

Мельник, В. & Шумик, М. 2014. Ботанічні сади при монастирях піарів на Волині у XVII–XIX ст. *Інтродукція рослин*. № 4. С. 64–67.

Михайлишин, О. 2000. *Палацово-паркові ансамблі Волині 2-ї половини XVIII–XIX століть*. Київ.

Наполеон Орда і Україна. 2014. Альбом. Київ, Львів.

Сендульский, А. 1882. Местечко Домбровица. *Вольские епархиальные ведомости*. № 9. С. 229–241.

Grębecka, W. 1993. Stanisław Bonifacy Jundziłł — wybitny uczony polskiego Oświecenia (1761–1847). *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX wieku*. Warszawa; Kraków: Zakład Historii Nauk Społecznych Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN: Polska Prowincja Pijarów. S. 239–261.

Moszyński, A. 1876. *Monografia Kollegium i szkoły pijarskiej w Międzyrzeczu-Koreckim*. Kraków.

Sobolewska-Strzelczak, B. 2013. Początki szkolnictwa Pijarskiego. Inspiracje dla współczesnej teorii i praktyki pedagogicznej. *Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne*. № 2 (23). S. 159–168.

Volnenko, N. & Dmytruk, L. 2012. *Samostrily: Narys istorii sela na Volyni (Rivnenska oblast)*. [*Samostrily: An Essay on the History of the Village in Volyn (Rivne Region)*]. Rivne: Volyns'ki obereg. [In Ukrainian]

Holmeister, A. 1855. Plan mestechka Dombrovytsa Volynskoi hubernyy Rovenskoho uiezda vo vladenyy hrafa H. Pliatera [The Plan of the Village Dombrovica the Volyn Province of the Rivne District in the Possession of Graph G. Plater]. *Tsentralna derzhavna naukova biblioteka im. V. I. Vernadskoho Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. Viddil kartohrafi. Inventarnyi nomer 11542. [In Russian]

Dobrochaeva, D. & Mokrytskyi, H. 1991. *Vladymyr Yppolytovych Lypskyi [Vladymyr Ippolitovych Lypskyi]*. Kyiv: Scientific Opinion. [In Russian]

Zholtofsky, P. 1978. *Ukrainskyi zhyvopys XVII–XVIII st.* [*Ukrainian Painting of the XVII–XVIII Century*]. Kyiv: Scientific Opinion. [In Ukrainian]

Melnyk, V. 2014. Vatslav Boreiko. Do 250-richchia vid dnia narodzhennia [Vatslav Boreiko. To the 250th Anniversary of Birth]. *Plant introduction*. № 3. S. 99–102. [In Ukrainian].

Melnyk, V. & Buiun, L. 2013. Kolektsiia tropichnykh ta subtropichnykh roslyn Dubrovyskoho monastyria piariv XIX st. [Collection of Tropical and Subtropical Plants of the Dubrovysky Piarists Monastery of the Nineteenth Century]. *Plant introduction*. № 3. S. 85–103. [In Ukrainian]

Melnyk, V. & Shumyk, M. 2014. Botanichni sady pry monastyriakh piariv na Volyni u XVII–XIX st. [Botanical Gardens at Monasteries of Piarists in Volyn in the XVII–XIX Centuries]. *Plant introduction*. № 4. S. 64–67. [In Ukrainian]

Mykhailyshyn, O. 2000. *Palatsovo-parkovi ansambl Volyni 2-yi polovyny XVIII–XIX stolit* [*Palace and Park Ensembles of Volyn of the 2nd Half of the XVIII–XIX Centuries*]. Kyiv. [In Ukrainian].

Napoleon Orda i Ukraina [Napoleon Orda and Ukraine]. Albom. 2014. Kyiv, Lviv. [In Ukrainian].

Sendulskyi, A. 1882. Mestechko Dombrovytsa [The Village of Dombrovica]. *Volyn Diocesan Gazette*. № 9. S. 229–241. [In Russian].

Grębecka, W. 1993. Stanisław Bonifacy Jundziłł — wybitny uczony polskiego Oświecienia (1761–1847). [Stanisław Bonifacio Unziel an Outstanding Scholar of the Polish Enlightenment (1761–1847)]. *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX wieku*. Warszawa; Kraków: Zakład Historii Nauk Społecznych Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN: Polska Prowincja Pijarów. S. 239–261. [In Polish].

Moszyński, A. 1876. *Monografia Kollegium i szkoły pijarskiej w Międzyrzeczu-Koreckim* [*Monograph of Collegium and School of Piarists in Mezhyrichi Koretsky*]. Krakow. [In Polish].

Sobolewska-Strzelczak, B. 2013. Początki szkolnictwa Pijarskiego. Inspiracje dla współczesnej teorii i praktyki pedagogicznej [Beginnings of Piarists school. Inspiration for Modern Pedagogical Theory and Practice]. *Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne*. № 2 (23). S. 159–168. [In Polish].